

A mindennapok élő részévé tenni a múlt örökségét

Interjú Martyin Emília néprajzkutatóval

A hazai román néprajztudomány meghatározó személyiségével készült beszélgetés része annak az interjú-füzérnek, amely a Miniszterelnökség Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért Felelős Államtitkársága által 2021 áprilisában kiírt és az ELTE Román Filológiai Tanszéke által elnyert pályázatra készült. A pályázat célja szerinti identitásváltozást, adaptációs folyamatokat is feltárja a kérdező és a megkérdezett a beszélgetések során. **Martyin Emília** több évtizedes tevékenységével két nemzet, két ország kultúráját építette, építi a tudományosság, a felsőoktatási intézmények és a közgyűjtemények között.

– Gyulán született. Mi volt az a családi környezet, ami gyermekkorában körülvette? A szociokulturális és anyanyelvi közeg érdekelné elsősorban, ami a későbbiekre nézve is meghatározó volt az Ön számára.

– Valóban, a gyulai kórházban születtem, de tizennégy éves koromig Méhkeréken éltem. Nekem Méhkerék volt a „szülőföldem”, és az is marad mindörökre. Természetesen Gyula is kedves városom, hiszen itt töltöttem gimnáziumi éveimet, az egyetem elvégzése után ide tértem vissza, jelenleg is itt élek. Élhető, hangulatos alföldi kisváros, ahol lépten-nyomon szembejön a történelem. De Méhkerék, az más. A gyermekkor helyszíne. Gondolom mindenki számára fontos és meghatározó az a hely, ahol a gyermekéveit töltötte. Nekem mindenképpen. Bennem emberi arcok, történetmesék és illatok által idéződnek fel a szülőfalumban töltött gyermekévek.

Pedagógusszülők gyermekeként adott volt számomra a biztonság, a szeretet és a kulturális közeg. Rengeteget olvastam, akkor még válogatás nélküli szépirodalmi műveket, magyarul és románul egyaránt. Hatéves koromig csak románul tudtam beszélni, mert családjunkban, teljesen természetes módon ez volt az anyanyelv. Magyarul az általános iskolában tanultam meg, valahogy az is természetes folyamat volt. A másik biztos pontot az életemben a nagymama háza jelentette. Ő sütötte a faluban a templomi szertartásokhoz szükséges misekenyereket, még akkoriban kemencében, és ő volt, aki a kézimunkák drukkolását végezte, azaz denaturált szeszbe áztatott kék drukkoló festékekkel festette fel a vásznakra a kézimunkák előnyomott mintáit. Így a kenyér és a denaturált szesz illata mellett mindig emberekkel, főként mesélő asszonyokkal volt tele a ház. Nagyon szerettem hallgatni a történeteiket, és megszerettem az idős embereket. Csak később, gimnazista koromban, a battonyai néprajzi táborban jöttem rá, hogy az egyik kedvenc időtöltésem, a történetmesélés hallgatása, megjegyzése majd lejegyzése az egy szakmának az alapja. Addig nem is tudtam, mi az, hogy néprajz. Nagyon szerencsés vagyok, hogy ez a két, gyermekkoromat mélyen meghatározó élmény: az irodalom és a népi kultúra megismerése lett tulajdonképpen a hivatásom, miután a magyar nyelv és irodalom mellett etnográfus végzettséget is szereztem a debreceni egyetemen.

– Az 1978. évi érettségijéig a gyulai Nicolae Bălcescu Román Gimnáziumban tanult, ami az ország egyetlen román tannyelvű középiskolája máig. Milyen volt a légkör akkoriban a gimnáziumban, kikre emlékszik szívesen vissza a tanárok és diáktársai közül?

– Lehet, hogy banálisan hangzik, de én szerettem ezt a gimnáziumot. Mindenestől. A Gyula központjában lévő hajdani városháza patinás, de akkor még eléggé leromlott állapotú épületében, a mai *Mogyoróssy János Városi Könyvtárban* voltam gimnazista. A kollégiumunk pedig a város történelmi magjában feküdt, a középkori téglavárra néző udvarral.

„A másik biztos pontot az életemben a nagymama háza jelentette.”

*„...táborokban való
részvétel nélkül azt sem
tudtam volna, mi az a
néprajz.”*

Nem volt könnyű dolga a tanárainknak a harminckilenc fős osztállyal, de megérte a fáradozást, mert sokan futottak be szép pályát: orvosok, mérnökök, legtöbben pedig tanárok lettek. Akkoriban szinte minden román lakta településről érkeztek tanulók a gimnáziumba, voltak gyulai, méhkeréki, kétegyházi, eleki, pusztatollakai, battonyai, bedői osztálytársaim. Az együtt töltött négy év nagyon összekovácsolt bennünket. Persze az emberi kapcsolatok is megkopnak az idő múlásával, a sorsok változásával, de találkozáskor mindig felerősödnek az érzések, és olyan, mintha ott folytatnánk a beszélgetést, ahol négy évtizeddel korábban abbahagytuk. A sok foglalkozás, szakkör révén a középiskolában több olyan tevékenységre is módunk volt, amit nagyon kedveltem, mert élvezetesek voltak, és nagyon jó közösségformáló erejük volt. A néptáncoktatás, az irodalmi színpadi előadásokra való felkészülés, az énekkari próbák, a röplabdaedzések... Ma már szinte hihetetlen, hogyan fért bele mindez a diákévekbe.

A tanárok közül nem emelnék ki senkit, inkább azt mondanám, hogy a gimnáziumi évek számomra kellő szakmai és érzelmi muníciót adtak a tanulmányaim folytatásához. Érdeklődési körömnek megfelelően természetesen én a humán tárgyakat kedveltem jobban, de igyekeztem megfelelni a matematika és fizika órák kihívásainak is, több-kevesebb sikerrel.

– Már középiskolás korában terepmunkán bekapcsolódott a megyei múzeum néprajzi táboraiba. Mennyire volt ez alapvető a későbbi pályaválasztását illetően, s hol folytatta tanulmányait? Az egyetem oktatói közül kik gyakoroltak különös hatást Önre, akiket mestereinek is tekint?

– Ahogyan már említettem, a megyei múzeum és a Magyarországi Románok Szövetsége által szervezett táborokban való részvétel nélkül azt sem tudtam volna, mi az a néprajz. A válasz tehát egyértelmű, a néprajzi táborok terepélményei nyomán határoztam el, hogy a jogász helyett ez lenne számomra a megfelelő pálya. Az első néprajzi tábor Kétegyházában volt, de én a másodikba kapcsolódtam be, amelyet Battonyán szerveztek, akkor még kevés számú résztvevővel.

1976–1999 között huszonnégy tábort szerveztünk tizennyolc településen. A többes szám első személyt azért merem használni, mert már gimnazistaként, majd egyetemistaként, s később a múzeum munkatársaként – egy-két kivételt eltekintve – más-más szerepkörben ugyan, de minden táborban részt vettem. Sokat tanultam a táborokat vezető magyarországi és a munkába később bekapcsolódó romániai muzeológusoktól, szakemberektől. A múzeum munkatársaitól: Grin Igortól, Bencsik Jánostól, Csobai Lászlónétól legfőképpen, de fontosak voltak a Hocopán Sándor hazai román néprajzkutatótól, Kovács Ágnes népmesekutatótól, Ioan Godea néprajzostól, a bukaresti Szabadtéri Múzeum igazgatójától szerzett szakmai tapasztalatok is. Akiktől a legtöbb szakmai és érzelmi töltetet kaptam, azok a falvakban megkeresett emberek. Legtöbbjükhöz évekig visszajártam beszélgetésre, újabb témák feltérképezésére, később más, főként romániai kutatókkal is.

Eredeti tervem az volt, hogy az Eötvös Lóránd Tudományegyetemre jelentkezem román–néprajz szakra, de abban az évben a budapesti egyetemen nem indult ilyen. A túl sok néprajzos képzésének megakadályozása érdekében, akkoriban felváltva indították a szakot a budapesti és a debreceni egyetemen. Mivel Debrecenben nincs, és akkoriban sem volt román szakos képzés, a magyar–néprajz mellett döntöttem. Így hozta a sors azt, hogy nem végeztem román szakon. Az egyetem csodaszép épületét már a felvételi vizsga során megcsodálhattam, a debreceni Nagyerdővel együtt szép környezetet biztosítottak az itt töltött öt évhez.

Akkoriban a magyar nyelv és irodalom szakos évfolyamokkal ellentétben a néprajz tanszéken kis létszámú (5-10 fős) évfolyamok indultak, ami eleve meghatározta az intézet családias jellegét. A tanszéken dol-

*„Akiktől a legtöbb
szakmai és érzelmi
töltetet kaptam, azok
a falvakban megkeresett
emberek.”*

gozó tanárok és a külsős oktatók egyaránt erősítették ezt. Gunda Béla aprólékossága, Ujváry Zoltán gondos odafigyelése, Dankó Imre humorral átszótt oktatása, Dám László szabatos tudása – ezek jutnak eszembe az egyetemi évek néprajzi képzéséről. Személyiségének megfelelően minden tanárunk hozzájárult a népi kultúra megismertetéséhez, megszerettetéséhez. A hajdani néprajz szakos hallgatók közül ma már sokan vezetnek fontos szakmai intézményeket, szervezeteket, komoly szakmai sikereket értek el.

– *Néprajzkutatóként kezdettől fogva máig, döntően a kibocsátó közössége tárgyi és szellemi kultúrájával foglalkozik, ami keveseknek adatik meg. Megkérem, először nagy vonalakban összegezze a hazai románság legfontosabb jellemzőit, a többségtől eltérő sajátosságait.*

A hazai románságot én nyilvánvalóan elsősorban a népi kultúra szempontjából közelítettem meg minden írásomban. A magyarországi románok népi kultúrája a magyarságtól és más nemzetiségektől eredendően eltérő elemeket tartalmaz. Mivel azonban nem azonos származási helyről érkeztek mai lakóhelyükre, egyértelmű, hogy a különböző települések román lakosságának kulturális elemei is eltérő sajátosságokat mutatnak. A kulturális különbségek tehát egyrészt eleve adottak voltak a más származási hely okán, másrészt pedig az új lakóhelyükön való több évszázados együttélés során alakultak ki az adott település keretein belül. Mindebből következik, hogy a románság kultúrája egy adott település földrajzi, társadalmi, gazdasági és etnikai viszonyai között sajátos jellegzetességet öltött.

– *Tovább részletezve a kutatási területét, a folklór mely ágait tanulmányozta s mely településeken? Van-e különösen kedves szakterülete?*

– A Magyarországon élő román közösségek valaha jellegzetes népi kultúrával rendelkeztek, amelyet elhalványított a folyamatosan bekövetkező természetes asszimiláció, valamint a nyelvhasználat napjainkra drasztikussá váló háttérbe szorulása. A néprajzi kutatások fő célja ezeknek a még legalább az emlékezetben fellelhető megkülönböztető jegyeknek az összegyűjtése, leírása, feldolgozása, a különböző nemzetiségekkel való együttélésekből következő változások bemutatása. A kezdetektől sürgősebb feladat volt a szellemi kultúra azon területeinek a feldolgozása, amelyek a nyelv elhagyásával a teljes eltűnésre vannak ítélve. Erre jó példát szolgáltatott a Hajdú-Bihar megyei településeken végzett kutatásaink, ahol már csupán néhány töredékét sikerült hangszalagra rögzítenünk például a valaha volt teljes hiedelemrendszernek.

Természetesen vannak kedvesebb területek, de egy magamfajta, vidéki múzeumban dolgozó, ráadásul főként nemzetiségi témákkal foglalkozó muzeológus nem engedheti meg magának azt a „luxust”, mint például az országos múzeumokban dolgozó munkatársak, hogy egy területtel foglalkozzon teljes mélységében évtizedeken át. Az elgondolásom az volt, hogy a pályám során vegyem sorra a hazai románság néprajzának szinte minden területét. Ha nem is sikerül teljes gazdagságában, valamennyi részletre kiterjedően kibontani, a közlés, a leírás és elemzés szintjén mégis meg lehet örökíteni. Ez azért nagyon fontos, mert pályám eleje óta, az elmúlt negyven évben a hagyományok fokozatosan elhalványultak, változtak.

A kutatási tapasztalataim alapján a következő kategóriákba sorolom a hazai románok hagyományait:

- napjainkban is élő, természetes módon továbbörökített szokások vagy szokáselemek (pl. néptánc-hagyományok, népi ételek, étkezési szokások);
- lappangó, azaz csak emlékezetben élő vagy a kutatások alapján megjelent kiadványok lapjairól rekonstruálható szokások (pl. a jeles napokhoz és az emberélet fordulóihoz kötődő egyes szokások és hiedelmek);

„A magyarországi románok népi kultúrája a magyarságtól és más nemzetiségektől eredendően eltérő elemeket tartalmaz.”

„Én még sok néphagyományt megéltem, az volt a célom, hogy ezek fennmaradásában valamilyen formában, a magam eszközeivel közreműködjek...”

- kollektív emlékezet aktiválásával mesterségesen felélesztett hagyományok (bizonyos szokások színpadra állítása a hagyomány-őrző együttesek által, vagy újjáélesztett, megváltozott szerkezettel, funkcióval, jelentéstartalommal továbbélő hagyományok, mint pl. a kolindálás szokása, vagy a naptári ünnepekhez kapcsolódó dramatikus játékok);
- újonnan meghonosodott hagyományok (pl. Romániából újonnan elterjedt szokások, a média közvetítésével a hazai románság népi kultúrájába bekerült és meggyökeresedett népdalok vagy a romániai koreográfusok által betanított, majd élővé vált új néptáncok).

Én még sok néphagyományt megéltem, az volt a célom, hogy ezek fennmaradásában valamilyen formában, a magam eszközeivel közreműködjek, így azután sok témáról írtam, hol érintőlegesen, hol részletesen.

– Az anyagi kultúra terén is számos vizsgálatot végzett. Mikre terjedtek ki ezek a kutatások?

– A tárgyi és szellemi kultúrát szoktuk ugyan mesterségesen különválasztani mi néprajzosok is, de a kettő szorosan összetartozik. Hiszen nem lehet például a népi lakóházról, csupán mint építményről írni. Az épülethez hozzátartoznak a funkciók, a szokások és hiedelmek.

A román nemzetiségű lakosság népi kultúrájának sajátos jegyeit csak akkor tudjuk bemutatni, ha egy-egy részterületet alaposan körüljárunk, hiszen a lényegi eltérő elemek már csak ezekben az apró részletekben írhatók le. A tárgyi kultúra területén belül a népi textíliákon őrződtek meg leginkább a román sajátosságok, ugyanis a paraszti szötteket, hímzéseket egészen az 1950-es évekig nagy számban háziilag készítették. Így ezeket, különösen a szövés hagyományos módjait, technikáit, motívumkincsét a legkevésbé befolyásolták külső hatások. A gazdasági udvar szerkezete például, az épületek elhelyezkedése a parasztportán azonban az adott település szerkezetétől, a gazdálkodás módjától, a helyi hagyományoktól függött. A gazdasági udvar és a lakóház is inkább a tulajdonos gazdasági helyzetéről, gazdálkodásának jellegéről, foglalkozásáról árulkodott és kevésbé nemzetiségi hovatarozásáról, mint ahogyan a lakóház belseje is leginkább a tulajdonos anyagi helyzetét tükrözte. Maguk a berendezési tárgyak, bútordarabok is csak kismértékben őriznek etnikus jegyeket, hiszen a román nemzetiségű lakosoknak is ugyanazok voltak a beszerzési lehetőségeik, mint a más nemzetiségűeknek, nevezetesen a környező települések vásárain és a helyi mesteremberektől vásárolták bútordarabjaikat. A paraszti lakóháznak nem annyira a bútorzata, mint inkább annak belső elrendezése és díszítő elemei (festett falfelület, textíliák, fényképek, ikonok) kölcsönöztek a házbelsőnek román jelleget. Nem tükrözték a lakók etnikai hovatarozását a népi kerámiák sem. Egy paraszti háztartáson belül a legkülönbözőbb fazekas központokból származó edényeket találunk egymás mellett. A hazai románok ruházatának vizsgálata során is arra az eredményre jutunk, hogy a kis részletekben meglévő eltérések alapján fogalmazhatóak meg a románságra jellemző jegyek. A sajátosan román jegyeket főként a változás folyamatának jobban ellenálló női viseleten fedezhetjük fel.

Tapasztalatom szerint a magyarországi románok népi kultúrájában a tárgyi kultúra kevésbé hordoz etnikus jegyeket. A szellemi hagyományok, a népszokások, népköltészeti alkotások, hiedelemvilág elemek stb. hosszú ideig megőrizték a román sajátosságokat, tovább fennmaradtak, és ezeket a modern világ megjelenésével egyidejű változások is kevésbé érintették.

– 1983 és 2012 között a gyulai Erkel Ferenc Múzeum néprajzos muzeológusa volt, az utolsó hét évben intézményvezető is. Melyek azok a szakmai eredmények, amelyeket kiemelne ebből a közel három évtizedből?

„Tapasztalatom szerint a magyarországi románok népi kultúrájában a tárgyi kultúra kevésbé hordoz etnikus jegyeket.”

– Az Erkel Ferenc Múzeum sokáig volt a második otthonom. Gyakorlatilag itt tanultam meg a muzeológus szakmát, hiszen a terepmunka a muzeológusi munkának csupán egy – számomra a legkedveltebb – része.

A gyulai múzeumban korábban is voltak a hazai románsággal kapcsolatos kutatások, kiállítások, tehát az én munkám itt nem volt előzmény nélküli. Gyula város polgármestere 1950-ben *Lükő* Gábort, a debreceni múzeum munkatársát nevezte ki a gyulai múzeum igazgatójának. A jeles néprajzos, 1934-35-ben részt vett a Román Társadalomtudományi Intézet által szervezett, *Dimitrie Gusti*, szociológus-esztéta vezette romániai kutatásokban. Gyulai múzeumigazgatóként sok román vonatkozású tárgyat gyűjtött az 1950-es években, és fontos adatokat jegyzett le a magyarországi románok tárgyi kultúrájáról, valamint a román népdalokról és a néphagyományokról. Adatainak értékét növeli, hogy mivel beszélte a nyelvet, pontos megnevezéseit adta a tárgyaknak, illetőleg a népdalok szövegeit is feljegyezte. 1952-ben hagyományos román tárgyakat is felvonultató néprajzi kiállítást szervezett Gyulán a budapesti Néprajzi Múzeum anyagából. Dankó Imre a népi építészet, vásáros körzetek vizsgálatakor szentelt figyelmet a román lakosságra vonatkozó adatokra. A terepmunka során készült igen értékes feljegyzései az Erkel Ferenc Múzeum Általános Adattára anyagát gyarapítják, és helyet kaptak a később, 1977-ben Debrecenben kiadott, *Opuscula Ethnographica* című tanulmánykötetében. A gyűjtő és feldolgozó munkát a 70-es években Bencsik János folytatta, akinek a hagyományos állattartás és a népszokások tárgykörében közreadott tanulmányai szintén saját gyűjtésein alapultak.

Nagy megtiszteltetés volt e jeles néprajzosok nyomdokaiba lépni. Az itt töltött harminc év alatt én is gyarapítottam a múzeum néprajzi gyűjteményét, Bencsik János javaslata alapján létrehoztam és gondoztam a Magyarországi Románok Általános Adattárát. Szerveztem a néprajzi táborokat, egyéni terepgyűjtéseket végeztem, a több száz kazettán rögzített gyűjtéseket digitalizáltattam. Számos kötetet és tanulmányt jelentettem meg, kiadványokat szerkesztettem, kiállításokat rendeztem, kapcsolatokat létesítettem magyarországi és romániai szakemberekkel. Az akkoriban a megyei múzeumi szervezethez tartozó gyulai múzeumban a kis létszámú munkatársi gárdára hárult minden feladat (nyilvántartások végzése, fotótári, adattári, könyvtári feladatok ellátása, szerzői közreműködés megyei monográfiákban, az intézmény sorozataiban, tudományos és népszerűsítő előadások tartása, változatos tematikájú kiállítások rendezése a múzeum kiállítóhelyein és külső helyszíneken, pályázatok összeállítása). Széles körű tevékenységet kellett folytatni. Meggyőződésem, hogy egy ilyen kisebb múzeumban lehet megtanulni a muzeológus szakma csínját-bínját.

– 2013-ban lett a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum munkatársa, tudományos-muzeológiai osztályvezetője. E minőségileg kiterjedtebb munkakör a hazai románságra irányuló kutatásai mellett más irányú feladatokat is jelent. Miket emelne ki közülük?

– Amikor az új múzeumi törvény alapján a múzeumok városi kezelésbe kerültek, az Erkel Ferenc Múzeumot átszervezték, a továbbiakban kulturális kft.-ként működött. A Munkácsy Mihály Múzeum is a városhoz került, de megmaradt a megyei feladat- és hatóköre. Úgy ítélt meg, hogy a békéscsabai múzeum jövőképe közelebb áll ahhoz, amit én gondolok a múzeumi munkáról, ezért váltottam három évtized után. A gyulai múzeumban is minden rendben volt, Csabán csupán a hangsúlyok lettek kicsit másak, ami az intézmény előnyére vált, hiszen egy turisztikai központban működő múzeumról van szó.

Közel negyven éve gyakorlatilag ugyanabban az intézményben dolgozom, csak a szervezeti forma változása miatt tűnik úgy, hogy három munkahelyem volt: a megyei múzeumi szervezethez tartozó Erkel Fe-

„Az Erkel Ferenc Múzeum sokáig volt a második otthonom.”

„Szerveztem a néprajzi táborokat, egyéni terepgyűjtéseket végeztem...”

„Közel negyven éve gyakorlatilag ugyanabban az intézményben dolgozom...”

„A Kutatóintézetnek alapító tagja voltam. Ez az egyetlen olyan intézmény, amit a közösség saját elhatározásból hozott létre.”

„A muzeális és levéltári anyagból álló Magyarországi Román Ortodox Egyház Gyűjteménye anyagának gondozása a másik szívügy.”

renc Múzeum, a kft. formában működő Erkel Múzeum és a hajdani megyei szervezet központját jelentő Munkácsy Mihály Múzeum. A magam pályáját tekintve jó döntést hoztam. Néprajzusként pályáztam, s igen hamar megkaptam az osztályvezetői kinevezést, és az itt töltött immár kilenc év alatt munkatársaimmal számos eredményt tudtunk felmutatni.

A néprajzos feladat tehát ugyanaz maradt, a Békés megyei települések és a hazai román közösségek néprajzának kutatása, a népi kultúra tárgyi és szellemi emlékeinek gyűjtése és muzeális szempontok szerinti feldolgozása. Szép és összetett munka. Ehhez hozzáadódik, hogy a tudományos-muzeológiai osztály vezetőjeként gyakorlatilag a régészetin kívül minden szakág (történeti, természettudományi, képzőművészeti, néprajzi) munkájának koordinálása rám hárul, ami szintén szép kihívás, de remek kollégákkal szép eredményeket lehet felmutatni. Sokrétű ez a munka is. Gyűjteményfejlesztés, gyűjteményeink gondozása, pályázatok írása, kiadványok megjelentetése, kiállítások rendezése, közművelődési, múzeumpedagógiai és tudományos tevékenység – nagyon tömören így tudnám összegezni a közös munkánk lényegét.

– *Megalakulásától kezdve tagja a Magyarországi Románok Kutatóintézetének, meghatározó szerepet játszott a Magyarországi Román Ortodox Egyház Gyűjteménye rendszerezésében. Milyen feladattal jött létre 1993-ban az intézet, s hogyan valósultak meg az elgondolások az eltelt időszakban? Mennyire sikerült visszacsatolni az eredményeket a nemzetiségi közösséghez?*

– A Kutatóintézetnek alapító tagja voltam. Ez az egyetlen olyan intézmény, amit a közösség saját elhatározásból hozott létre. A tudományos kutatásnak korábban nem sok előzménye volt. Néprajzi vonatkozásban *Hocopán* Sándor tevékenysége, kutatásai, publikációi jelentették az alapot. A hazai románság története, nyelve, népi kultúrája valahogy kiesett a hazai magyar és a romániai szakemberek látóköréből. Néhány ambiciózus és képzett kollégával, a civil szféra keretei között, külsős munkatársakként kezdtük el a saját közösségünk múltjának feltérképezését és feldolgozását. Hosszan lehetne sorolni az elmúlt harminc év eredményeit.

Az Intézet nyomot hagyott a közel hetven publikáció megjelenítésével, a csaknem száz kiadványnak a honlapján történő digitális megjelenítésével, a huszonkilenc tudományos ülés, szimpozium, valamint a *Tezaur românesc* című, általános iskolás tanulók számára szervezett vetélkedősorozat rendezésével. Nemzetközi kapcsolatokat épített ki romániai jeles intézményekkel, egyetemekkel, múzeumokkal, munkatársai kölcsönösen részt vettek egymás konferenciáin. Nagyobb hazai projekteket is megvalósított. Ilyenek voltak a Méhkerék revitalizációs projekt, a gyulai román oktatási intézmények helyzetét, szakmai színvonalát elemző kutatás, a méhkeréki temetők regiszterének elkészítése, a tankönyvek írásában való közreműködés, de természetesen a történettudomány, nyelvészet, irodalom és a néprajz területén is számos kutatás zajlott az évek során. A kutatási eredmények nemcsak az oktatásban hasznosíthatók, hanem kapaszkodót nyújthatnak a közösség tagjai számára az önazonosság keresésében is.

A muzeális és levéltári anyagból álló Magyarországi Román Ortodox Egyház Gyűjteménye anyagának gondozása a másik szívügy. A múzeumi anyag az ortodox parókiákból származó fa-, üveg- és vászonikonokat, kegytárgyakat, egyházi textíliákat és régi könyveket tartalmaz. A gyűjteményi anyag nagy része 1989-ben került a püspökség épületébe hosszú távú letétként az ortodox parókiákról. A gyűjtemény anyaga folyamatosan bővül az egyházközségek használatból kivont tárgyaival, dokumentumaival és irataival.

Csobai Lászlóné kolléganőmmel harminc éve végezzük a gyűjteményi anyag kezelését, állományvédelmét, kutatószolgálatát és nyil-

vántartási munkálatait, heti egy napon. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal az általunk előzetesen elkészített szakmai dokumentáció (leltárkönyvek, jegyzékek) valamint a műtárgyak őrzési helyén végzett helyszíni szemle alapján 2004. november 4-én kelt határozatával védetté nyilvánította a Magyarországi Román Ortodox Egyházmegye műtárgy együttesét: ikonok, ikonosztázionok darabjai, liturgikus tárgyak, könyvek. Ezért kiemelten fontos a gyűjteményi anyag őrzése, folyamatos feldolgozása, gondozása, állományvédelmi ellenőrzése. A rendszerezési és nyilvántartási munka mellett eredményként könyvelhetjük el, hogy a gyűjteményt bemutató albumunk immáron két kiadást élt meg, és megvalósult Gyulán, egy önálló kiállítóhelyen a Vestigii ortodoxe – Ortodox kincsek című állandó kiállítás.

– Nemcsak tudományosan, hanem a közéletben is évtizedek óta kapcsolódik a hazai románság társadalmi, kulturális és önszerveződési életéhez...

– Hosszú évekig voltam a Magyarországi Románok Szövetsége tagja, később elnökségi tagja, ezért a hazai román közösségeket, azok jeles személyiségeit fiatal korom óta ismerem. Tudom azt is, hogy bizonyos településeken milyen eredményeik vannak, vagy milyen problémákkal kell szembenézniük. Ezzel magyarázható a szerepvállalásom az önkormányzati választásokon. Egy cikluson keresztül voltam a Békés Megyei Román Önkormányzat elnöke, kétszer pedig a gyulai román önkormányzat tagja. Főként kulturális vonatkozásban igyekeztünk összefogni, segíteni a működő civil és egyházi közösségek munkáját. Egyetlen példaként említem, hogy a megyei román önkormányzat a megbecsülés jeleként megszervezte a már nyugdíjba vonult pedagógusok találkozóját. A rendezvény sikerét bizonyítja, hogy azóta ez a program hagyománnyá vált.

Az utóbbi években a társadalmi, önszerveződési tevékenységből visszavonultam. Ennek okai a megyei hatókörű múzeumban lévő megnövekedett feladataim és a szakmai munkám sokrétűsége. Súlypontosnom kellett, és a szakmát választottam, mert ebben kevesebben tevékenykedünk, és ezt szeretem igazán.

– A Magyar Néprajzi Társaságnak csaknem négy évtizede, 1982 óta a tagja, a Nemzetiségi Szakosztályban 1996-tól titkári tisztséget is betölt. A Társaság nemzetiségi kiadványsorozatának román nyelvű alsorozatát 1988 óta szerkeszti. Megköszöném, ha bemutatná a szervezetben folyó nemzetiségi tevékenységet, azon belül az Ön szerepét.

– Már egyetemista koromban beléptem a Magyar Néprajzi Társaságba, hiszen a néprajzot választottam hivatásomként. A Nemzetiségi Szakosztályban való tevékenységem pedig Eperjessy Ernőnek, a szakosztály akkori elnökének köszönhető. Őt még a Magyarországi Románok Szövetségével való együttműködése időszakából ismertem, és mindig nagyra becsültem. A szakosztálynak – amely sok eredményt tud felmutatni – hosszú ideig ő volt a „motorja”, kedves, türelmes személyiségével.

A Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató konferenciák és a konferencia előadásait tartalmazó kötetek sora, a kezdetben a nemzetiségi szövetségek, később a Társaság által megjelentetett nemzetiségi kötetsorozatok, a különféle konferenciák és emlékülések rendezése, jeles nemzetiségi szakemberek köszöntése tartoznak a szakosztály eredményei közé. Ezekből előadóként, szerkesztőként igyekeztem magam is kivenni a részem, a hazai románság néprajzát „képviselve”.

– A Román Etnológiai Társaság 2008-ban fogadta a tagjai közé. Számos határon átnyúló kutatásnak is résztvevője volt, évtizedek óta együttműködik aradi és nagyváradai kollégákkal. Milyen fontosabb vonatkozásokat emelne ki ezekből a kooperációkból?

„...a hazai román közösségeket, azok jeles személyiségeit fiatal korom óta ismerem.”

„Az utóbbi években a társadalmi, önszerveződési tevékenységből visszavonultam.”

„Nagy megtiszteltetésként éltem meg, amikor javasoltak a Román Etnológiai Társaság tagjai sorába.”

– Nagy megtiszteltetésként éltem meg, amikor javasoltak a Román Etnológiai Társaság tagjai sorába. Ennek nyilvánvaló előzménye volt a sok romániai (főként aradi, temesvári, nagyvárad, nagyszebeni, marosvásárhelyi, bukaresti) néprajzos kollégával való szakmai együttműködés. Kölcsonösen publikáltunk a kiadványokban, részt vettünk a konferenciákon. Az Aradi Múzeummal öt közös PHARE CBC komplex kutatást, projektet valósítottunk meg öt éven át, a határ mindkét oldalán lévő többnemzetiségű településeket vizsgálva. A személyes baráti és szakmai kapcsolatokat nagyon fontosnak gondolom, mindenképpen hasznosak a további kutatásokhoz.

– *Nem kis számban vettek ingatlant romániai emberek a határ magyar oldalán, ahonnan naponta ingáznak partiumi munkahelyekre. Vizsgálatokat is folytatott a körükben. Milyen főbb megállapításokra jutott a több száz éve itt lakók s az újonnan érkezettek viszonyát illetően?*

– Valóban, írtam egy tanulmányt ebben a témakörben, melyben a következő megállapításokra jutottam. A ma Magyarországon élő honos román közösségek a betelepedésüktől kezdődően nem éltek a román állam keretei között, ezért identitásukat a nyelvre, a vallásra és a hagyományokra építették, hangsúlyozva sajátos jegyeiket és a romániai románoktól való különbözőségüket. A klasszikus értelemben vett hazai románságot több évszázadon keresztül kettős kulturális hatások érték, meghatározásában legalább olyan hangsúlyos a magyarországi jelző, mint a nemzetiségi megnevezés. A nyelvországtól való egy évszázados elszigeteltség azt eredményezte, hogy igen erőteljessé vált a magyar kultúrához való kötődése, tulajdonképpen csupán a nyelv, a vallás, a tradicionális kultúra, illetőleg az iskolában elsajátított ismeretanyag volt az, ami ténylegesen a románsághoz kötötte. A magyarországi románok románság-érzése tehát erőteljesen érzelmi és kevésbé tudatos, intellektuális volt.

„A nyelvországtól való egy évszázados elszigeteltség azt eredményezte, hogy igen erőteljessé vált a magyar kultúrához való kötődés...”

A helyzet kialakulásában nagy szerepet játszott a román állam megítélése, a romániai történések alakulása. Az identitásvesztés fontos lelki tényezője volt mindig is Románia mindenkori viszonya a határon kívül élő románokhoz, illetőleg Románia magyarországi megítélése.

A rendszerváltást követő időszakról kezdődően egy új folyamat figyelhető meg, az érzékelhetően erőteljes román (helyesebben Romániából történő) betelepülési hullám. A modern migráció során a betelepülés módját, okát és célját illetően lényeges különbségek mutatkoznak. Az áttelepülés, beilleszkedés egyaránt nehézségeket okoz a letelepedni szándékozónak és az itt már évszázadok óta élő, azonos gyökerekkel, de az identitás- és nyelvvesztés különböző szakaszaiban lévő román közösségeknek. Az új betelepülők ugyanis jobban ismerik és beszélnek a román nyelvet, viszont más és különböző gyökerekkel, kötődésekkel, értékrenddel érkeznek. A román–román intraetnikus együttélés problémája bonyolult, a további feldolgozásához a jövőben szükség lenne statisztikai, antropológiai, szociológiai elemzésekre és újabb néprajzi kutatásokra is.

– *A szakma és a kormányzat elismerésekkel jutalmazta az Ön nemzetiségi munkáját. Hogy fogadta ezeket a kitüntetéseket, s milyen jövőbeni tervekre számolt e megbecsülés?*

„...mindig felmerült bennem az a gondolat, hogy ki mindenki más is megérdemelné.”

– Nyilvánvalóan nem mondanék igazat, ha azt mondanám, hogy nem örültem ezeknek az elismeréseknek, bár mindig felmerült bennem az a gondolat, hogy ki mindenki más is megérdemelné. Főként azért örültem, mert a jelöléseket a legtöbb esetben a közösségem tagjaitól vagy a szakmai munkatársaimtól kaptam. Jó muzeológusként arra gondoltam, hogy ezeket a kitüntetéseket majd a múzeum gyűjteményének adományozom a pályám végén. De addig is folytatom azt a sokrétű, színes és érdekes munkát, amit a múzeum, a kutatóintézet, a néprajzi társaság, az egyházi gyűjtemény keretei között nagy örömmel végzek.

– *Hogy látja a magyarországi románság identitásának állapotát? Milyen jövőképet tudna felvázolni a közösséget illetően?*

– Ez igen bonyolult kérdés, amire már korábban részben válaszoltam. A hazai románság identitását én elsősorban a népi kultúra szempontjából közelítem meg kutatásaimban, hiszen az utóbbi évtizedekig a nyelv és a vallás mellett ez volt a legfontosabb identitás-elem.

A román lakosság a letelepedés időszakától egészen a XX. század közepéig, az izoláltság és a konzervativizmus következményeként egy erősen nyelvhez kötött népi kultúrát őrzött meg. Ez a kultúra változott meg gyökeresen, robbanásszerűen az 1960-as évektől, a gazdasági fejlődés, a társadalmi átrendeződések, az új kommunikációs technikák, rendszerek betörése következtében. Ebben a korszakban érzékelhető, hogy a közösség szinte máról-holnapra tudatosan meg akart szabadulni mindattól, ami addig sajátja volt. Ez a folyamat számos negatív következménnyel, súlyos veszteségekkel járt együtt. A folyamat lassításában, átrendeződésében nagy jelentőségű a hagyományok öntevékeny hagyományápoló csoportok keretében történő felelevenítése. Folyamatos korosztályváltásokkal aktív, tevékeny kultúraápoló közösségek jöttek létre, amelyek országszerte meghozták a román közösségek hírnevét, népszerűsítve elsősorban a néptánc- és népdalkincset. A román nemzetiségi közösségeknek a XX. században létérdekévé vált minden olyan lehetőség kihasználása, amely a közösségérzést elősegítette. Ez lehetett és ez lehet napjainkban is a hagyományok révén megörökített szokásrend tudatos megőrzésének legfontosabb oka.

Az életkörülmények, tevékenységi típusok, valamint a XX-XXI. századi általánosan jellemző értékrend-változások miatt maguk a közösségek, de a hagyományok, szokások és hiedelmek is átalakulnak, folyamatosan változnak. Ez a folyamat jellemző a magyarországi románokra is. Egyes hagyományok eltűntek, mások elveszítették eredeti funkciójukat vagy megváltozott a szerkezetük, jelentéstartalmuk, de új szokások is meghonosodtak. Az említett jelenség a hazai románság körében folyamatosan ment végbe szerkezeti, funkcionális és jelentésbeli változásokat eredményezve a néphagyományokban.

Napjainkban a hagyományok megtartása és továbbörökítése, újjáélesztése vagy bővítése tekintetében fontos szerepe és felelőssége van a különböző szervezeti formákban működő nemzetiségi közösségeknek, hiszen tevékenységük, változatos, sokszínű rendezvényeik kiemelik a régi hagyományok jelentőségét, ezzel erősítve a közösségérzést és a közösségélményt. Ezért hangsúlyozottan fontos a nemzetiségi tájházak, a kulturális örökséget ápoló közösségek és a tudományos kutatómunkák támogatása.

Közös kötelességük megőrizni, gyarapítani és a lehetőségek szerint a mindennapok élő részévé tenni a múlt örökségét. Ebben segíthetik a hazai nemzetiségi közösségeket a legkülönbözőbb hazai szervezetek mellett a romániai kulturális kapcsolatok is.

Székely András Bertalan

„...egy erősen nyelvhez kötött népi kultúrát őrzött meg. Ez a kultúra változott meg gyökeresen, robbanásszerűen az 1960-as évektől, a gazdasági fejlődés, a társadalmi átrendeződések, az új kommunikációs technikák, rendszerek betörése következtében.”

Látogasson el honlapunkra: www.nemzetisegek.hu